

УДК 821.161.2.09

НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНА ПРОБЛЕМАТИКА ПЕРЕДМОВИ «КОБЗАРЯ» ТАРАСА ШЕВЧЕНКА 1847 РОКУ

Лебеденко С.О., Стрілець М.В.

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,
Полтавський юридичний інститут

У статті здійснено аналіз національно-культурної проблематики Передмови «Кобзаря» Тараса Шевченка 1847 року. Досліджено місце України в цьому публіцистичному доробку. Окреслено критичне ставлення Тараса Шевченка до українських національно-культурних процесів. На основі аналізу змісту Передмови охарактеризовано зв'язок автора з тогочасною українською національно-культурною елітою.

Ключові слова: Шевченко, неопубліковане видання «Кобзаря», Україна, культурно-національне відродження, українська еліта, український народ, українська мова.

Постановка проблеми. Зростання національного руху в політичній і культурній формах, розпочате ще з кінця XVIII ст., мало своє активне продовження і завершення утворенням незалежної України, про яку так мріяв радикально налаштований член Кирило-Мефодіївського товариства Тарас Шевченко. Свої думки щодо актуальних на той час і сьогодні суспільно-політичних і національно-культурних проблем він оприлюднив не тільки в поетичних і прозових, але й у декількох публіцистичних творах. Найцікавішою у цьому сенсі є передмова до «Кобзаря» 1847 року, який не був виданий через арешт автора. Письменник у своїх роздумах, звертаючись до сучасників і нащадків, порушував важливі питання того часу, які актуальними є й сьогодні.

Об'єктом нашого дослідження є передмова до нездійсненого видання «Кобзаря» 1847 року, предметом – складники та сутність питання України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основна увага до національно-культурної проблематики, відображеної у творчому доробку великого українського поета, простежується в дослідженнях І. Дзюби та М. Жулинського [2], Г. Пономаренко [5], В. Абліцова [1], П. Кралюка [4] та інших науковців. У статті використовувалися дослідження щодо особливостей літературного процесу XIX ст., літературознавчі словники й енциклопедії, Інтернет-ресурси.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на значну кількість наукових досліджень, присвячених вивченню творчої спадщини Т.Г. Шевченка, його публіцистичні твори, зокрема передмова до нездійсненого видання «Кобзаря» 1847 року й передмова до історичної поеми «Гайдамаки», вивчені недостатньо. Нагальність такого дослідження обумовлена передусім важливими соціальними, політичними й культурними процесами, що наразі відбуваються в Україні. Особливо цінними в цьому сенсі є міркування великого Кобзаря щодо національно-культурних проблем, які не тільки залишаються актуальними, але й по-новому звучать сьогодні. Всебічне дослідження цієї проблематики дозволить більш глибоко й повно представити шлях розвитку національної ідеї в українській культурі.

Мета статті. Головною метою є проаналізувати тематичний спектр української проблематики в передмові до нездійсненого видання «Кобзаря» 1847 року. Досягнення поставленої мети передбачає вирішення таких завдань:

- дослідити відображення національно-культурного становища українського народу в передмові,
- з'ясувати думки геніального поета щодо національно-культурного життя в Україні.

Виклад основного матеріалу. Свою славетну передмову Т. Шевченко написав, перебуваючи

в м. Седневі, що на Чернігівщині. Він вирішив розмістити її у планованому виданні – «другому «Кобзарі», якому так і не судилося вийти друком. У дорозі до Києва 5 квітня поета було заарештовано; майбутнє видання потрапило до архівів департаменту поліції, де пролежало до 1907 року.

Передмова до неопублікованого видання «Кобзаря» Шевченка – своєрідний маніфест, що порушує проблематику національно-культурного становища українського народу, з'ясовує причини його культурної відсталості. Поет вважав, що визначальними факторами такого стану нації були зміна мовної та культурної орієнтації української еліти і шовіністична політика Російської імперії, яка посилювала культурний занепад, унеможлилювала розвиток української мови. Шевченко як палкий патріот, прибічник ідеї національного відродження своєї батьківщини, не міг без сліз дивитися на таку ситуацію. Його поезія та публіцистика стали проявом власних душевних тривог і водночас заклик до рішучих дій. Тож передмова до «Кобзаря» – віддзеркалення роздумів геніального поета щодо національно-культурного життя України.

«Велика туга осіла мою душу. Чую, а іноді і читаю: ляхи друкують, чеки, серби, болгаре, чорногори, москалі – всі друкують, а в нас анітелень, неначе всім заціпило», – пише Шевченко [6, с. 207]. Звісно, ці слова не слід сприймати без застереження, адже в 30-40 рр. XIX ст. уже були окремі друковані видання українською мовою: твори І. Котляревського, Г. Квітки-Основ'яненка, Є. Гребінки, М. Костомарова, І. Срезневського («Український альманах» – збірка народних пісень, а також поезій харківських поетів), видавались інші альманахи («Ластівка», «Сніп», «Молодик»), збірки фольклору, переважно українських народних пісень М. Цертелєва, М. Максимовича. Друкувалися балади і переклади Л. Боровиковського, поезії М. Петренка, О. Корсуна, С. Писаревського, Я. Щоголева, П. Кореницького та інших. Однак цих публікацій було мало порівняно зі зростаючими потребами культурного розвитку народу. Саме тому Шевченко обурений і почасті подивований і того, чому так сталося: «Чого се ви так, братія мої?» [6, с. 207]. Хоча насправді глибокий розум поета дає йому змогу усвідомити справжні, неприховані причини такої вбогості українського літературного слова. Звичайно, сильним гальмом культурного відродження України була антидемократична шовіністична політика царського уряду. Та все ж Шевченко наголошує на тому, що в занепад літературного процесу винні й самі українці: «Воно то й правда, що і ми самі тут трохи винні», – пише він [6, с. 207]. Це, головню, стосується тих письменників, художників, науковців, котрі, не вбачаючи перспектив діяльності на рідній землі, вирішували творити на іншому національному ґрунті. Багато тогочасних українських літературних діячів піддалися зросійщенню та колонізації. Як наслідок – духовна скарбниця України не поповнювалася так інтенсивно, як повинно було б бути з огляду на потенціал українського народу. З цього приводу І. Дзюба та М. Жулинський зазначають: «Голосів на захист української мови як літературної, придатної для формування національної літератури, майже не було чути. В університетському Харкові, де зародилася українська періодика, журнали «Украинский вестник» і «Харьковский Демокрит»

публікували лише окремі твори українською мовою, а «Украинский журнал» взагалі не надрукував жодного. Все це свідчило про цілковите неприйняття літературного статусу української мови й змушувало українських авторів шукати свою нішу в російській літературі, а отже, втрачати творчі можливості для власного національного самовизначення. Ігнорування українцями рідної мови перешкоджало розгортанню надзвичайно важливого процесу витворення українського суспільства» [2].

У передмові Шевченко наполягає на глибоких дослідженнях історичної, культурно-літературної спадщини українців, на піднесенні рідної мови. Критично оцінюючи творчість багатьох тогочасних культурних діячів, поет прагнув вказати на інший напрям діяльності у цій сфері. Як стверджує Г. Пономаренко, у передмові до нездійсненого видання «Кобзаря» Шевченко піддав суворій критиці псевдонародність тогочасних численних епігонів І. Котляревського [5], що «*прочитали собі по складах «Енеїду» та й думають, що вже ми розпізнали свій народ*» [6, с. 208]. Зауважимо, що на той час Шевченко «Енеїду» Котляревського уже оцінював по-іншому: «*сміховина на московський штат*» [6, с. 208], як таку, що не розкривала душу українського народу. Автор передмови кличе орієнтуватися на народ: «*Ені, братики, прочитайте ви думи, пісні, послушайте, як вони співають, як вони говорять меж собою шапок не скидаючи, або на дружньому бенкеті як вони згадують старовину і як вони плачуть...*» [6, с. 208].

Піддав критиці Шевченко і Григорія Сковороду, якого із стежини вірного служінню народу, з можливості стати українським Робертом Бернсом збила «*латинь, а потім московщина*» [6, с. 208]. На думку П. Кралюка, літературну та філософську творчість «мандрівного філософа» Г. Сковороди Т. Шевченко сприймав як результат впливу «чужої мудрості», передусім російської імперської культури [4]. Тобто поет оцінював творчість Сковороди як неспівзвучну завданням національно-культурного розвитку українського народу, хоча й високо оцінював його можливості.

У передмові Шевченко нарікає на Миколу Гоголя, котрий «*виріс в Ніжині, а не в Малоросії – і свого язика не знає*» [6, с. 208], тому й не пише українською. Так само поет оцінював і Вальтера Скотта, бо останній також виріс у місті – «*Єдмборге, а не в Шотландії*» [6, с. 208]. Як бачимо, Шевченко вважав українські міста такими, що зазнали чужого мовно-культурного впливу, де виховати національні почуття та любов до батьківщини дуже важко. З міста виходили російськомовні українці, які вже не належали Україні. Поет переконаний: у тогочасних умовах під дією зовнішнього інокультурного впливу міське середовище поступово втрачало національну ідентифікацію. Із наведених слів випливає, що, на його думку, національну роль в Україні давно вже перебрало на себе село, в якому, хай і неосвічений, культурно нерозвинутий простий народ усе ж плекав у серці любов до рідної землі, її мови, важко піддавався чужому впливу, а значить – мав бути головним рушієм культурно-національного відродження.

Проте саме недостатня освіченість, гноблення з боку панівних прошарків перешкоджали піднесенню ролі українських селян у боротьбі за націо-

нальне самоствердження. З висоти наступних історичних подій таке протиставлення Шевченком українського міста та села як різнопланових осередків культурного розвитку видається помилковим, адже саме місто наприкінці XIX – на початку XX ст. стало головним форпостом культурного відродження України, опора якого – інтелігенція, натхненна заповідями того ж Кобзаря, проводила активну культурно-просвітницьку роботу.

Громадянська позиція та погляди поета звучали в унісон з його художнім набутком. Саме тому Т. Шевченко засуджував так званих графоманів, котрі, не маючи уявлення про життя простих людей, їхні проблеми, наважувалися писати про них у своїх творах, позбавлених будь-якого сенсу. Про це він зауважував у передмові: *«Щоб знати людей, то треба пожити з ними. А щоб їх списувати, то треба самому стати чоловіком, а не марнотрателем чорнила і паперу. Отойді і пишіть, і друкуйте, і труд ваш буде трудом чесним»* [6, с. 208]. А хто, як не великий Кобзар, знав усю ту правду народного життя, яку відбивав у своїх творах; хто, як не він, колишній кріпак, міг оповісти про важке національне та соціальне становище українців.

Справжнім ідеалом патріотизму, палкої любові до рідної землі для Шевченка була діяльність чеського поета П. Шафарика і сербського лінгвіста, літературознавця В. Караджича. Як стверджує Є. Кирилюк, зображаючи програму подальшого розвитку української літератури, Кобзар посилався на згаданий «великих слов'янських будителів» [3]. Протиставляючи цих відданих патріотів своєї землі українській зрусифікованій та сполонизованій еліті, поет указував, якими

мають бути культурні діячі українського народу, яку роль вони мають відіграти в процесі національно-культурного розвитку України.

Чітко простежується у передмові до нездійсненого видання «Кобзаря» й антипанський мотив, при чому засуджується в цьому плані й П. Гулак-Артемівський, який *«в пани постригся»* [6, с. 208]. *«Безуміє нас обуяло отим мерзеним і богопротивним панством»*, – з розпачем пише Шевченко [6, с. 208].

Але не можна сказати, що Кобзар лише критикує та бідкається з приводу важких обставин національного життя України. Світлом надії замержила наприкінці передмови Шевченкова приязна згадка про *«ще молоду, боязливу»* авторку «Свяченої води» – майже забуту зараз, на жаль, українську поетесу Олександрю Псьол [6, с. 208].

Висновки. Передмова до нездійсненого видання «Кобзаря» 1847 року не відома для широкого загалу, проте проблемами, які порушені в ній, залишаються актуальними й донині. На превеликий жаль, навіть після здобуття незалежності важливими залишаються проблема національно-культурного вибору українців, мовне питання. За словами В. Абліцова, в сучасному українському суспільстві досі досить часто зустрічаються згадані в передмові Шевченка Кирпигнучкошиєнки, котрі зрадили Вітчизну [1]. Чимало українців, потрапляючи за кордон, нехтують своїм національним еством, забувають про стежину, що веде до рідної домівки, тим самим знищують власне коріння. Та, можна стверджувати: пророче слово геніального поета пронеслося через роки і повчальним відлунням закарбувалося в головах багатьох нащадків.

Список літератури:

1. Абліцов В. Шевченко – наш духовний виднокіл [Електронний ресурс] / Віталій Абліцов. – Режим доступу: <http://litukraina.kiev.ua/Shevchenko-nash-duchovniy-vidnok-1>.
2. Дзюба І. На вічному шляху до Шевченка [Електронний ресурс] / І. Дзюба, М. Жулинський. – Режим доступу: <http://litopys.org.ua/shevchenko/shev101.htm>.
3. Кирилюк Є. Вук Караджич і українська культура [Електронний ресурс] / Є.П. Кирилюк // Народна творчість та етнографія. – К., 1978. – № 2. – С. 29-40. – Режим доступу: http://www.rastko.rs/rastko-ukr/au/kiriljuk_karadzhic.html.
4. Кралюк П. Релігійність Т.Шевченка [Електронний ресурс] / Петро Михайлович Кралюк. – Режим доступу: <http://www.simya.com.ua/articles/45/8113/>.
5. Пономаренко Г. Тарас Шевченко і «Думи Оссіана» Джеймса Макферсона [Електронний ресурс] / Ганна Пономаренко. – Режим доступу: <http://museumshvchenko.org.ua/element.php?id=167>.
6. Шевченко Т. Повне зібрання творів: у 12 т. / Редкол.: М.Г. Жулинський (голова) та ін. / Тарас Шевченко. – К.: Наук. думка, 2001. – Т. 5: Щоденник. Автобіографія. Археологічні нотатки. «Букварь южнорусский». Записи народної творчості. – 496 с.

Лебеденко С.А., Стрилець М.В.

Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого,
Полтавский юридический институт

НАЦИОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНАЯ ПРОБЛЕМАТИКА ПРЕДИСЛОВИЯ «КОБЗАРЯ» ТАРАСА ШЕВЧЕНКО 1847 ГОДА

Аннотация

В статье проанализирована национально-культурная проблематика Предисловия «Кобзаря» Тараса Шевченко 1847 года. Исследовано место Украины в этом публицистическом наследии поэта. Рассмотрено критическое отношение Тараса Шевченко к украинским национально-культурным процессам. На основании анализа содержания Предисловия охарактеризована связь автора с украинской национально-культурной элитой того времени.

Ключевые слова: Шевченко, неопубликованное издание «Кобзаря», Украина, культурно-национальное возрождение, украинская элита, украинский народ, украинский язык.

Lebedenko S.O., Strilets M.V.

Yaroslav Mudryi National Law University,
Poltava Law Institute

**NATIONAL-CULTURAL PROBLEMS
OF «KOBZAR» PREFACE BY TARAS SHEVCHENKO OF 1847**

Summary

The article analyzes the national-cultural problems of «Kobzar» Preface by Taras Shevchenko of 1847. The place of Ukraine in this journalistic work is explored. Taras Shevchenko's critical attitude towards Ukrainian national-cultural processes is outlined. Based on Preface content analysis, the author's connection with the Ukrainian national-cultural elite is described.

Keywords: Shevchenko, unpublished edition of «Kobzar», Ukraine, cultural and national revival, Ukrainian elite, Ukrainian people, Ukrainian language.